

Nánay István

A dramaturg

CZÍMER JÓZSEF (1913–2008)

Tanított, tanultam tőle, mégsem mondhatom magam a tanítványának. Talán mások sem, akik rövidebb-hosszabb ideig szorosabb szakmai kapcsolatban álltak vele, a dramaturggal. Pedig a hatvanas–hetvenes években – lehet, hogy később is, de erről már nincsenek személyes emlékeim – sokan ülték-ültek körül egy presszóban vagy másutt, s ő hosszan, részletezően, művelődéstörténeti és filozófiai kitérőkkel beszélt, anekdotázott arról, ami épp akkor leginkább foglalkoztatta. Színházi szabadiskolának is nevezhetném ezeket a találkozókat, hiszen bármiről esett szó, a diskurzus mindig a dráma s megvalósulásának problémáiról folyt.

1963–64-ben a Népművelési Intézet rendezőképző tanfolyamán találkozhattam vele először, ahol a kurzusvezető Keleti István és Mezei Éva mellett többek között Dévényi Róbertől, Fehér Miklóstól, Hont Ferentől, Kószegi Jánostól, Montágh Imrétől, Polcz Alaine-től tanulhattunk. És Czímer Józseftől, aki elegáns, tartózkodó, mosolytalanul komoly, halk szavú, szuggesztív előadó volt. Mégsem az óráira emlékszem igazán, hanem azokra az alkalmakra, amikor egy művelődési ház előcsarnokában vagy a Fő utca egyik kisvendéglőjében kötetlenül mesélt vagy elemzett. Lenyűgöző tájékozottsággal, tudással és memóriával rendelkezett. Miközben szétszedett egy-egy jelenetet vagy alakítást, tágabb irodalmi, történelmi és társadalmi összefüggésrendszerbe helyezte őket. A színházi jelenségeket elsősorban a hatás felől, a közönség oldaláról vizsgálta, mániákusan hitt abban, hogy a helyesen értelmezett írói szót jól szolgáló szuverén rendezői koncepció utat talál a nézőhöz, s a színházi hierarchiában nem éppen előkelő helyet elfoglaló dramaturgnak ezért kell dolgoznia.

Pedig nem dramaturgnak készült. Még csak színházi embernek sem. 1913-ban, az akkor még Pest környéki településen, Rákoscsabán született, ott nőtt fel. Szülei bőrgyári munkások voltak, testvérei is munkásként keresték kenyerüket. Ő viszont polgári iskolai, majd gimnáziumi tanulmányai után a Pázmány Péter Tudományegyetemen tanul, filozófiából és lélektanból doktorál. Az egyetem lélektani intézetében kezd dolgozni, első publikációi is pszichológiai tárgyúak. 1943-ban a katonaság elől megszökik, útja az ellenállási mozgalomhoz és a Kommunisták Pártjához vezet. A háború után illegális tevékenységéért kitüntetik, 1946-ban a *Szabadság* című lap munkatársa lesz, majd a Tájékoztatási Minisztériumba, onnan az Országos Filmhivatalba helyezik. Beletanul a filmszakmába: a *Színház*

és *Mozi* című újságba filmkritikákat ír, a Színház- és Filmművészeti Főiskolán filmtörténetet tanít. Aztán egy jelentése miatt a nép ellenségének kiáltják ki, eltiltják az értelmiségi pályától, és kizárják a pártból. Segédmunkás a Ganznál, ahol rehabilitálják, de a Rajk-pert követően kilép a Partizánszövetségből, emiatt kémgyanusnak találják, s a gyárból is elbocsátják. Hónapokig nincs munkája. Végül 1951-ben – hajdani mozgalmi tevékenységére tekintettel – felsőbb utasításra ismét taníthat, Háy Gyula tanársegédéként, színházi dramaturgiát a főiskolán, és kinevezik az Ifjúsági Színház fődramaturgjának. Három író, dramaturg főnökeként csaknem a nulláról kellett megtanulnia mindent, ami a színház: az elméletet, a gyakorló dramaturgiát, a rendezés mibenlétét. Olyan kiválóan megtanulta, ahogy azt iskolában nem lehet, csak önerőből, vasakarattal, szívóssággal.

Miután színházáról bíráló cikket ír és felmond, 1956–57-től több mint egy évtizeden át a Vígszínház fődramaturgja. Vele együtt érkezik a színházhoz Kazimir Károly és Kazán István, akikkel hamar megtalálja a közös hangot. Nem sokkal később nevezik ki Várkonyi Zoltánt főrendezőnek. A Néphadsereg Színháza általuk alakul vissza a hagyományokat őrző és megújító Víggé. Czímer József egy sikeres és jelentős korszak tanúja, résztvevője és alakítója volt. Sokat tett azért, hogy ismét kialakuljon az intézmény háziszervezőinek köre. Ekkor kezdődött Örkény István vagy Csurka István bemutatószeriája, s nagy szerepe volt abban, hogy Thurzó Gábortól Dunai Ferencen és Szakonyi Károlyon át Eörsi Istvánig a magyar írók tucatja kötődött a színházhoz.

Kilenc nyelven olvasott, *up to date* volt a hazai és a külföldi drámairodalomban (is). S mivel 1957 után – korlátozott – lehetőség nyílt a nyugati irodalom megismerésére és bemutatására, a Vígszínház sorra ismertette meg közönségét az addig csak hírből ismert szerzők munkáival. Nem kevés küzdelem és kompromisszum árán került színre Dürrenmatt-tól *Az öreg hölgy látogatása* és *A fizikusok* vagy Millertől *A salemi boszorkányok* és a *Közjáték Vichyben*. Itt láthatott a közönség először narrátoros előadást (Pavel Kohout: *Ilyen nagy szerelem*) vagy epikus színházat, a *Háború és béke* Piscator-féle átiratát. Mindkettő után Czímer hosszú tanulmányban, vitairatban hadakozott „a drámaiatlan újítások” hivatalos és nem hivatalos ellenzői és értetlenjei ellen. Nemcsak a fődramaturg által igen nagyra tartott amerikai klasszikust, O’Neillt (*Amerikai Elektra*) mutattak be ekkor, hanem olyan, sok százas

szériát megélt sikerelőadásokat is, mint Romain Weingarten *A nyár* című szürrealista játéka, Neil Simon ma is műsoron lévő *Furcsa párja* vagy Darvas Iván előadásában az *Egy örült naplója*. A Gogol-novel-lából készített francia színpadi verziót Czímer József fordította, mint ahogy sok más drámát is ő ültetett át magyarra németből, angolból vagy franciából.

1968-ban elhagyta a Vígszínházat. Elfogadta Nógrádi Róbert hívását, akit ekkor nevezték ki a Pécsi Nemzeti Színház élére, s e teátrumhoz két évtizeden át hű maradt. Egy későbbi visszaemlékezése szerint a sok örömet is szerző vígszínházi munkájánál jóval nagyobb kihívásnak tartotta azt, hogy a magyar írók és a színház szoros kapcsolatára épülő műsorpolitikát ott alapozza meg, ahol szinte kizárólagos a budapesti repertoár utánjátszása – vidéken. Dramaturgi munkáját az a meggyőződés vezette, hogy élő színházkultúra csak a kortárs drámairodalommal szoros szimbiózisban valósulhat meg, s ezen elv érvényessége nem szűkíthető a fővárosra.

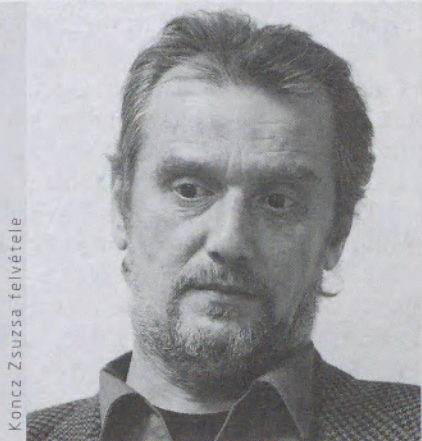
Programjának első eredménye az 1969-ben bemutatott *Tiszták*, amely egyben Illyés Gyula és a pécsi színház közötti példátlanul hosszú és termékeny alkotói együttműködés kezdete is. Czímer az író 1983-ban bekövetkezett haláláig – a *Bánk bán*-átigazítást nem számítva – tíz Illyés-dráma megszületésénél bábáskodott. Illyésnél elsősorban a drámaírói kedvet kellett visszahoznia, másoknál viszont a drámai gondolkodás és láttatás képességét kellett felismernie, s mindenkit más-más módszerrel rávennie arra, hogy vállalkozzon a közös színházi kalandra. Mielőtt sor került egy-egy darab megírására, hónapokon át rendszeresen találkozott az íróval, s csak beszélgettek a világról, a politikáról, az irodalomról – mellesleg a születendő mű problematikájáról is. E látszólag laza csevegések során fo-

kozatosan jutottak el a téma drámai magvához, központi gondolatához, amelynek kibontása és dramaturgiai tökéletesítése képezte a munka második, gyakran rövidebb szakaszát. Így dolgozott Hernádi Gyulával is, akit csak hosszas unszolásra tudott rávenni a drámaírásra, de az ő együttműködésük is sokáig tartott: az író hat darabját mutatta be a pécsi színház. E két házi szerzőn kívül közel húsz író kéttucatnyi művét játszották el, ezek fele ősbemutató volt.

A magyar előadásokhoz hasonlóan Czímer József a modern külföldi drámák bemutatását is feladatának tekintette. Ízléséhez és érdeklődéséhez alighanem a francia irodalom állt legközelebb: hat XX. századi szerző szerepelt műsoron (Aymé, Camus, Giraudoux, Jarry, Vian, Vitrac), de többek között Brecht, Bulgakov, Joyce, Kafka és Mrożek egy-egy darabja is színre került. Esetében a dramaturg tevékenysége nem szűkült le a drámák kiválasztására, az íróval és a rendezővel való közös előkészítő munkára: lényeglátó és elemző-készségére a próbákön is sokszor szükség volt.

Czímer József munkásságának elidegeníthetetlen részei a publikációk, amelyek nagy részét könyv formában is közreadta. Az 1962 óta kiadott nyolc tanulmány- és esszékötete közül most újraolvastam 1955–1975 közötti írásainak válogatását, *A dramaturgia regényét*. Ha a kritikáról és a kritikus szerepéről, Brechtről, a dramaturg munkájáról, a dramaturg és a rendező viszonyáról, a modern francia drámáról, a drámafördítés fortélyairól s más egyébről szóló szövegekről lehántjuk a kor ideológiai kliséit, gondolatainak többsége ma is érvényes.

S ez a többi könyvről is elmondható, amelyek így képesek tovább éltetni a múltó előadások nélkülözhetetlen háttérmunkatársának, Czímer Józsefnek az emlékét.

Köncz Zsuzsa felvétele

Halász Tamás

LESZ

LESZTÁK TIBOR (1955–2008)

Hogy meddig tart egy ember, meddig tart egy élet, arról sokan, sokféle megközelítésben elmélkedtek az elmúlt évezredek során. A sírkőfeliratok banális tragikumától az esszéregényekig azonban tisztán kirajzolódik egyfajta lényeg. A szívben hordott emlék, a szellemi/érzelmi lenyomat, a hatás, a hátrahagyott úr mind-mind egy megszakadt élet, egy lezárult történet lehetséges meghosszabbodását jelenti.

Ahogy az eltávozott alakja kopni kezd emlékeztünkben, ahogy halványodik orgánumának agyunkban

hordott mintája, ahogy egységes arca, alakja lassan és kérlelhetetlenül szétmállik, szétesik, ahogy a jellegzetes szófordulatok, mozdulatok elenyésznek, azzal az ember, az elvesztés fájdalmán lassan túllépve, harcba száll. Leszták Tibor, mint minden értékes és igaz ember, az általa cselekedett jóval, az általa kiváltott hatással, fennmaradó, másokban tovább élő hagyatékával segít minket, nélküle maradottakat emlékezni őrá, megtartani lényét magunk között.

Dolga volt közöttünk, s ő tette a dolgát. Szorgalom-